

Nyt fra Sprognævnet

UDGIVET AF DANSK SPROGNÆVN

NR. 6 · APRIL 1971

Hvor mange ord er der i dansk?

På hvilket grundlag kan der siges noget om, hvor mange ord der er i dansk? Svaret vil først og fremmest afhænge af, hvad man vil forstå ved at være et ord i dansk. Der er ikke nødvendigvis tale om sprogteoretiske principdiskussioner, men om stillingtagen ligesom under udarbejdelse af ordbøger (retskrivnings-, fremmed-, hyppighedsordbøger, ordbøger fra dansk til andre sprog).

Under alle omstændigheder vil det solideste udgangspunkt for udtalelser om ordantal være de eksisterende ordbøger, der direkte eller indirekte bygger på optegnelse af ord forefundet i tekster, der med rimelighed må betegnes som danske tekster. Ved ord forstås ordbøger næsten altid samme slags størrelser som i retskrivningen, altså det såkaldte typografiske ord (bogstaver mellem to mellemrum og tilknyttet en bestemt betydning). Forskellige bøjningsformer, fx alle et udsagnsords former, anføres og regnes i ordbøger normalt som kun 1 ord (opslagsord).

I et sprog som dansk foreligger på disse punkter en meget fast praksis, men man må være opmærksom på, at ordtællinger i dansk ikke uden videre kan sammenholdes med ordtællinger i fx engelsk, hvor sammensatte (sammenskrevne) ord er langt sjældnere: Til *rumraket* svarer betydningsmæssigt *space rocket*, altså 2 typografiske ord, og dansk kan således her vigte sig af at have 3 forskellige ord: *rum*, *raket*, *rumraket*, mens engelsk kun har 2 forskellige: *space*, *rocket*. Eksemplet viser, at man bør være varsom med at drage slutninger om sprogs ulige udtryksmuligheder ud fra ordantal, og tillige, at en betydningsmæssig enhed kan fremtræde som to (eller flere) typografiske ord, hvad også træffes i dansk: Betydningsmæssigt er *elektrisk komfur* lige så vel en enhed som *elkomfur* – eller som *gaskomfur*.

Dansk ordstrukturs meget vide muligheder for sammenskrivning spiller på anden måde ind i spørgsmålet om ordantallet i dansk. I januar i år har man måske i en avis kunnet finde – for første gang – et ord *kildeskatte-*

selvangivelsesproblemer, men næppe nogen ordbog ville tage det med. Allerede hensyn til en ordbogs omfang og økonomi vil medføre begrænsninger, men man vil også sige, at nok foreligger her et typografisk ord, men i sine anvendelsesmuligheder i tekster er det snarere på linie med sætningsled opbygget »på stedet« af flere ord, fx »problemer ved at udfylde den første selvangivelse efter kildeskattens indførelse«. Grænsen mellem lejlighedsvis sammensætninger og sammensætninger af klar ordkarakter er svær at drage, bl. a. fordi en lejlighedsvis sammensætning kan vise sig at blive varigt anvendelig, og der er utvivlsomt i tekster (og i tale) forekommet mange flere sammensatte ord end dem, som selv de største eller mest specialiserede ordbøger overkommer at optegne.

Som det fremgår af Dansk Sprognævns nyordslister, dukker der bestandigt nye ord op også af andre typer, bl. a. ved at kendte ordudtryk, dvs. kendte bogstav- eller lydcombinationer, forbindes med nye betydningsindhold. Dette gælder ikke mindst i fagligt sprog; når det gammelkendte ordudtryk *sløjfe* inddrages i edb-terminologi som betegnelse for en gentagen følge af ordrer i et program (jf. den nyligt udkomne Edb-ordbog, Dansk Standard 2049), foreligger der fra et vist synspunkt et nyt ord, lige så vel som hvis man havde konstrueret fx et ord *bløj* med samme betydning. Hvis størrelsen ord skal have interesse i forbindelse med sprogets brug som meddelelsesmiddel, må man ved et ord forstå en sammenhæng mellem et vist ordudtryk og et vist, afgrænset betydningsindhold, og derfor kan nye betydninger tælle som nye ord.

Også på dette punkt kan det være svært at trække grænser, især da betydninger kan have større eller mindre lighed. Ordudtrykket *fil* er indført som dansk betegnelse for en organiseret samling af data, hvilket ingen som helst sammenhæng har med den gammelkendte betydning af *fil* i dansk; der er således her klart tale om et nyt ord (indført for at undgå udtale- og bøjningsvanskeligheder ved det før hyppigt brugte *file*, direkte overtaget fra engelsk); men *sløjfe* i sin edb-betydning er netop valgt på grund af en vis lighed med kendte betydninger af dette udtryk.

Nye fagområder giver overhovedet anledning til mange nye ord, der bl. a. gennem aviser kan blive kendt og brugt af mange; tænk på udtryk vedrørende radio og tv, eller tænk på udtryk vedrørende skat. For ordantallet i et sprog vil det være meget afgørende, hvor specielle fagterminologier man vil medregne: Hvert eneste kemisk stofnavn kan udtales og skrives som ord i en dansk tekst, men skal de alle tælles med? For kemiske og mange andre fagord gælder det endvidere, at de oftest er låneord eller fremmedord og har en anden ordstruktur – også ortografisk – end det ordstof, der er fremherskende i mindre fagligt prægede danske tekster.

Mindre fagligt prægede, men på anden måde særlige ord foreligger ved geografiske navne og personnavne; alene danske stednavne kan give et betydeligt bidrag til ordantallet i dansk. Det virker imidlertid ret urimeligt

og uinteressant at forene i en stor pulje alle arter af navne, herunder også stofnavne, alle fagord, uanset område og specialiseringsgrad, alle lejlighedsvis sammensætninger og alle »almindelige ord«. Den omstændighed, at ordstoffet i dansk findes leksikalt fordelt på forskellige typer af ordbøger (dels Nudansk Ordbog for et mere alment ordstof, inkl. en del person- og stednavne, dels fremmedordbøger, dels en række fagordbøger) er ingen tilfældighed; det er følgen af, at forskellige slags tekster rummer forskelligt ordstof, og af, at kun få mennesker har interesse i mere end et afgrænset udvalg af tekstarter, nemlig tekster om visse emner behandlet på et vist stilistisk eller fagligt niveau.

Det er tidligere nævnt, at nogle lejlighedsvis nydannelser snarere må betragtes som sætningsled end som ord. Andre lejlighedsvis nydannelser såsom en del slangudtryk er umiskendeligt nye ord, men opnår ofte kun ringe udbredelse og kort levetid. For vurderingen af et sprogs udtryksmuligheder er der mest interesse knyttet til de nydannelser, der synes at udfylde huller i det eksisterende ordstof, men de kan være svære at skelne fra slangprægede eller humoristisk mente nydannelser, især da det er dansk tradition at opfatte indenlandske sproglige nydannelser (udover traditionelt byggede sammensætninger) som latterlige.

Et eksempel er *forurenikere*, som er hørt brugt i betydningen »personer der studerer forurening og dens bekæmpelse«; var dette humoristisk ment eller et forsøg på at indføre et bekvemt, savnet ord? Til det sidste formål ville et skridt videre have ført til *renik* om hele forureningsforskningen med tilhørende ord *reniker* eller *renisk*.

Sådanne nyord opstår bl. a. i fagligt sprog på arbejdspladser, taget i vid forstand, indbefattende husholdning, men de tilhører ofte kun tale-sproget og kommer ikke altid med i ordbøger, selv om de er brugt i længere tid. De er interessante ved at vise, at man kan føle savnet af et ord i dansk. I så henseende er der imidlertid næppe som helhed forskel på dansk og andre sprog; *døgn* og *menneske* er kendte eksempler på, at i al fald danskere føler savnet af ordudtryk for visse betydningsindhold, når de vil udtrykke sig på engelsk eller fransk.

Af alt det sagte fremgår, at for antallet af forskellige ord i dansk når man til jo større tal, jo flere fag- og emneområder, stillag m. m. der inddrages. Ingen hidtidig tælling i tekster har vist tendens til »mætning« i antallet af forskellige ord, efterhånden som flere og flere tekster føjes til tællingen, tværtimod har selv de længste tællinger vist flere ord med hver kun 1 forekomst end ord med 2 (eller flere) forekomster i materialet.

Man kan derfor kun – på grundlag af eksisterende ordbøger – sige, at der i al fald er så og så mange forskellige ord i sproget. Websters engelske ordbog har over 450.000 opslagsord. For dansk foreligger ingen tilsvarende samlet ordbog. Ordbog over det danske Sprog udmærker sig ved omfanget af oplysninger om de enkelte opslagsord, men har bevidst be-

grænset sit ordstof, bl. a. hvad angår faglige fremmedord; den omfatter ca. 150.000 opslagsord (artikler).

Nudansk Ordbog har ca. 50.000 opslagsord, og en almindelig fremmedordbog ca. 20.000 opslagsord, hvoraf en del vil være fælles med Nudansk Ordbogs. Af fagordbøger over specielle områder findes i Danmark beklageligt få, hvorimod man i Sverige på grundlag af allerede udarbejdede terminologiske ordbøger tør fastslå, at alene teknisk terminologi omfatter adskilligt over 100.000 ord og vokser med 1,5 % årligt.

En samlet præsentation af dansk ordstof, omfattende også ret specielle fagord, er i praksis vigtigst ved oversættelsesarbejde; den – for tiden – talrigeste samling af danske ord, nemlig godt 200.000 opslagsord, er da også en ordbog fra dansk til et andet sprog (fransk). Da i øvrigt hovedparten af de 450.000 engelske ord hos Webster er af international karakter og altså vil kunne have modsvarigheder i dansk, ville man utvivlsomt også kunne nå op på dette tal ved at gennempløje et stort antal forskelligartede danske tekster, og med flid og rigelige pengemidler endda nå højere.

Henning Spang-Hanssen.

Oplysninger og råd fra Sprognævnet

Et udvalg af de ca. 2300 mundtlige og skriftlige forespørgsler som nævnet har besvaret i anden halvdel af 1970.

7101

Spørgsmål: Min chef siger at det er gammeldags at skrive *instituttet* og *institutter* med *tt* foran bøjningsendelsen. Men jeg har da lært i skolen (jeg gik ud af den for to år siden) at man skal stave formerne sådan. Har min chef ret?

Svar: Nej. Også Deres chef må have lært at slut-*t* i *institut* skal fordobles foran bøjningsendelserne *-et* og *-er*. Sådan står der i Retskrivningsordbog, udgivet af Dansk Sprognævn, 1955, og i dens forgængere helt tilbage til 1882. Det stemmer med den regel som findes i Retskrivningsordbog 1955, side XXII, i § 25: »Foran bøjningsendelsen fordobles en enkelt medlyd efter kort, trykstærk selvlyd«, en regel som allerede blev fastslået i retskrivningsbekendtgørelsen af 1889 fra Ministeriet for Kirke- og Undervisningsministeriet.

For 100 år siden var skrivemåden med enkelt-*t* dog nok almindeligst (*Instituttet* og *Institutter*), og den har i et vist omfang holdt sig helt op til vore dage.

Men denne skrivemåde stemmer altså ikke med den officielle retskrivning og står i modsætning til hævdundne (og vel enerådende) skrivemåder som *cerutter*, *konvolutter*, *servitutter*, *statutter* osv.

Sprognævnet har tidligere udtalt sig på tilsvarende måde om *kk* i bøjningsformerne *fabrikken* og *fabrikker* (Fra Dansk Sprognævns rådgivning, nr. 24, s. 1).

Spørgsmål: Hvad hedder *pommes frites* i bestemt form? Jeg ville sige [pøm'fritærnə], men hvordan skal jeg skrive det?

7102

Svar: De danske, norske og svenske ordbøger som har taget *pommes frites* med, oplyser kun at det er en flertalsform, men ikke hvad den tilsvarende bestemthedsform hedder.

Danske ord hvis flertalsform er uden endelse, danner bestemt form flertal ved at der føjes *-ene* til, fx *mus*, *musene*; hvis ordet ender på *-e*, føjes der dog kun *-ne* til, fx *tilfælde*, *tilfældene*. Efter dette mønster har *pommes frites* bestemthedsformen *pommes fritesene*, en form som også kan skrives *pommes frites'ene*, nemlig efter reglen i Retskrivningsordbogen, side XXII (§ 25, undtagelse 1), om at man kan bruge apostrof mellem stum slutkonsonant og en bøjningsendelse (fx *fileter* eller *filet'er*).

Men vi er klar over at den form som De ville bruge (altså en som rimer på *spritterne*), er almindelig i talesprog, og at det samme gælder den tilsvarende ubestemte form: [pøm'fritær]. Disse former kan en sjælden gang ses på tryk (nok lidt spøgende), skrevet efter udtalen: *pomfritter*, *pomfritterne*.

Hvis man føler et behov for en skrivemåde som svarer til disse talesprogsformer, kan man bruge følgende mønster: ental: *pomfrit*, *pomfritten*; flertal: *pomfritter*, *pomfritterne* (fordobling af *t* efter den regel som er nævnt i foregående svar).

Ellers må normen være: *pommes frites* (flertal), *pommes fritesene* eller *pommes frites'ene*.

Spørgsmål: Ordet *gummiged* bruges om en gummihjulslæser, altså en læsseskovlstraktor på gummihjul. Hvad hedder ordet i flertal: *gummigeder* eller *gummigede*? Jeg har truffet begge former.

7103

Svar: Ordet er vistnok kun med i én dansk ordbog, og her kun som (spøgende) betegnelse for en cykel: Kaj Bom: *Slangordbogen*, 1957, s. 333. Da man i begyndelsen af 1960'erne udstyrede læsetraktorer med gummihjul i stedet for larvefodder, opstod den spøgende betegnelse *gummiged*. Dette

ord føles næppe længer spøgende af alle. Det er nævnt i Teknisk Leksikon, bind 1, fra 1968, spalte 1332, som en populær betegnelse for gummihjuls-læsemaskiner. Men i ingen af vore kilder forekommer nogen af de to flertalsformer som De har hørt: *gummigede*, *gummigeder*. Det kan hænge sammen med at ordet næppe bruges på tryk af forhandlerne.

Det er hovedreglen at et sammensat ord bøjes på samme måde som det sidste sammensætningsled, også når dette er brugt billedligt, jf. fx *avisænder*, *rambukke*, *mestergrise* (om visse aftaler), *sengeheste*, *brølæggerjomfruer*, *kontormus* og *kølsvin*.

Denne hovedregel er ganske vist ikke uden undtagelser; fx kan *ovnsø* og *støbesø* (begge om klumper af metalmasse) samt *stegesø* (om beholder til stegning) have flertalsform både på *-søer* og på *-soer* (Ordbog over det danske Sprog, bind 20, spalte 1281, linje 28–29), og *gravkø* kan i flertal hedde enten *gravkøer* eller *gravkøer* (det sidste nok kun spøgende, jf. Fra Dansk Sprognævns rådgivning, nr. 18 (januar 1964), s. 3).

I tilfældet *gummiged* kan vi råde til at følge hovedreglen og derfor bruge flertalsformen *gummigeder*.

7104

Spørgsmål: Er der regler for hvornår man i sammensætninger med *land* skal vælge *land-*, *lande-* eller *lands-* som første led?

Svar: Det er der, men reglerne er af forskellige grunde temmelig indviklede: en del af disse sammensætninger er gamle, dvs. dannet efter andre bøjningsmønstre end de nugældende, og en del er lånt fra eller påvirket af andre sprog (tysk og færøsk). Dertil kommer at *land* har mange betydninger: det kan betegne det modsatte af vand (hav, sø) og af luft, eller det modsatte af by; det kan betyde det samme som jord (terræn), og det kan bruges som benævnelse på både et helt land og et udsnit heraf, en landsdel. En gennemgang af en lang række sammensætninger synes at give følgende billede:

1. Hvor *land* betegner modsætningen til vand, hav, sø, luft, bruges *land-*, fx *landdyr*, *-grænse*, *-krig*, *-område*, *-transport*, *-tropper*. *Land-* vil her sige 'i land', 'på land'.

2. Hvor *land* betegner modsætningen til by, bruges *land-*, fx *landbo*, *-central*, *-ejendom*, *-læge*, *-svale*. *Land-* vil her sige 'på landet'. I et enkelt tilfælde har vi dog fra gammel tid førsteledet *lands-* i denne betydning: *landsby*.

3. Hvor *land* betegner 'jord', 'jordbund', 'terræn', bruges *land-*, fx *landbrug*, *-inspektør*, *-sænkning*, *-tange*.

4. Hvor *land* betegner et land (en stat) eller en landsdel, forekommer alle tre førsteled:

a) *land-* i fx *landdag* (parlamentet i en tysk delstat), *-flygtig*, *-foged*

(Færøernes politimester), *-stryger*. Ordene i denne gruppe er af ældre dato, og der dannes ikke længere sammensætninger af denne type.

b) *lande-* i fx *landegrænse*, *-mærke* (grænse), *-sorg*, *-vej*. Her er *-e-* en gammel genitivendelse og svarer altså til nutidens brug af *-s-*.

c) *lands-* i fx *landsarkiv*, *-dækkende*, *-forvise*, *-hold*, *-læge* (Færøerne, Grønland), *-møde*, *-ret*, *-sammenslutning*. Det kan være uheldigt at *lands-* både kan betyde '(som vedrører) hele landet, staten' og '(som vedrører) en landsdel'. Tidligere kunne man bruge *provins-* som førsteled når der var tale om en landsdel. Således brugte man indtil 1907 ordet *provinsarkiv* om det der nu hedder *landsarkiv*. Efter at *statshospital* i 1959 var blevet den officielle betegnelse for et sindssygehospital under staten, fik Statshospitalet i Sønderborg sit navn ændret til *Lands hospitalet*, hvor *lands-* altså betyder 'landsdels-'. For at få et entydigt førsteled har man i de senere år dannet betegnelser som *landsdelsscene* og *landsdelsorkester*.

5. Når førsteledet betyder 'af, for eller som vedrører flere lande', bruger man *lande-*, fx *landefortegnelse*, *-gruppe*, *-kode*. Ordene i denne gruppe er nydannelser.

Spørgsmål: Hvor skal jeg dele *Brønderslev* og *Haderslev* når jeg ikke har plads til hele navnet på linjen?

7105

Svar: Efter Retskrivningsordbog, udgivet af Dansk Sprognævn, 1955, s. XVIII, § 10, deles sammensatte ord efter deres bestanddele, når disse er let kendelige. Denne regel må også gælde navne.

Brønders- og *Haders-* menes at være tillægfsald (genitiv) af personnavne, og *-lev* betyder 'efterladenskab', 'arvegods', så efter reglen deles de to bynavne mellem *s* og *l*.

Men der er jo føjet til at reglen kun gælder når bestanddelene er let kendelige, så hvis man ikke er klar over hvordan de to bynavne historisk er bygget op, kan man også bruge reglen i § 12, punkt 3 (på s. XIX i Retskrivningsordbogen), som giver mulighed for i stedet at dele mellem *r* og *s*.

De to delemåder må regnes for lige korrekte: *Brønders-lev* og *Haders-lev* eller *Brønder-slev* og *Hader-slev*.

Spørgsmål: Forleden blev ordet *eminence*, i forbindelsen *den grå eminence*, af en udenrigspolitisk kommentator i tv udtalt »eminangse«, altså så det rimede på *chance* og *conference*. Er den udtale rigtig?

7106

Svar: Alle moderne ordbøger (bortset fra en enkelt af fremmedordbøgerne) har kun den mere bogstavtro udtale, »eminænse« (så ordet rimer på

ænse, flænse osv.). Det er denne udtale som nu må regnes for den rigtige, mens den som *De* nævner, kan betragtes som forældet.

Det som kan have ført til udtalen »*eminangse*«, er at skrivemåden med *c* i *eminence* og i øvrigt også i *excellence* kunne gøre det nærliggende at tro at de to sidste stavelser skulle udtales på samme måde som i *konference, konkurrence, difference* osv.

Sprognævnets publikationer

Stavning af russiske navne (96 s.: 19,55 kr.) har været udsolgt i nogen tid men vil kunne fås igen i løbet af april. Om bogen: se nærmere i *Nyt fra Sprognævnet*, nr. 4, s. 8.

Turistord i Norden (95 s.: 9,80 kr.). Bogen indeholder en lang række ord som danske turister kan få brug for på rejse i de andre nordiske lande, opført på dansk, norsk, svensk, finsk, islandsk og færøsk.

Sprog i Norden 1970. Årsskrift for de nordiske sprognævn (189 s.; 13,80 kr.). Bogen er første bind i en ny skriftserie, der afløser serien *Nordiske sprogproblemer*. Blandt artiklerne kan nævnes professor H. Spang-Hanssens redegørelse for udviklingen i dansk retskrivning siden 1869, og professor Poul Lindegård Hjorths behandling af forholdet mellem Dansk Sprognævn og offentligheden.

Ny ord i dansk 1968–69 udsendes senere på året. Tilsvarende lister over ny ord (og ordanvendelser) er tidligere blevet trykt hvert andet år i den fællesnordiske skriftserie *Nordiske sprogproblemer*. Nyordslisterne vil fremtidig blive udsendt som selvstændige publikationer. Når *Ny ord i dansk 1968–69* er blevet noget forsinket, hænger det bl. a. sammen med denne omlægning.

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn og udsendes 2 gange om året. Man kan tegne abonnement på ét eller flere eksemplarer ved at indbetale 2 kr. én gang for alle til nævnet (postkonto 10 17 20). I øvrigt er abonnementet gratis.

Nr. 3–6 kan fås endnu.

Dansk Sprognævn, Vester Voldgade 115³, 1552 København V. Postkonto: 10 17 20. Telefon (01 28) BYen 705. Ekspeditionstid mandag–fredag 13–15.